

Одлуком Наставно-научног већа Економског факултета у Нишу, бр. 04 – '612 од 29. 02. 2016. године одређени смо за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Драгославе Средојевић под називом **ИНОВАЦИОНИ КАПАЦИТЕТ ПРИВРЕДЕ КАО ОГРАНИЧАВАЈУЋИ ФАКТОР УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ЗЕМАЉА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ.**

На основу детаљне анализе рада подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација кандидаткиње мр Драгославе Средојевић под називом **ИНОВАЦИОНИ КАПАЦИТЕТ ПРИВРЕДЕ КАО ОГРАНИЧАВАЈУЋИ ФАКТОР УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ЗЕМАЉА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ** изложена је на 220 страна, укључујући списак коришћене литературе са 201 насловом.

Дисертација се, поред уводних напомена (1-9), закључка (201-209) и списка литературе (210-220), састоји од шест глава и то: прва глава – *Иновације, иновациони капацитет привреде и политика иновација* (10-44); друга глава – *Теоријске основе концепта иновационог капацитета привреде* (45-86); трећа глава – *Иновациони капацитет земаља Југоисточне Европе* (87-116); четврта глава – *Концепт конкурентности земље* (117-141); пета глава – *Конкурентност земаља југоисточне Европе према Индексу глобалне конкурентности* (142-179) и шеста глава – *Иновациони капацитет привреде као фактор макроекономске конкурентности* (180-200). У дисертацији се налазе 22 табеларна приказа, 11 слика и 20 графичких експликација.

Комисија констатује да је докторска дисертација урађена у складу са садржајем пријаве и Одлуке о усвајању теме за докторску дисертацију.

2. Анализа дисертације

У *уводним напоменама* кандидаткиња указује на значај и актуелност теме која се обрађује у дисертацији. Потом износи основне циљеве истраживања и дефинише хипотезе које ће бити тестиране (X1 - постоји позитивна корелација између иновативности привреде и конкурентности земље и X2 – низак ниво иновационог капацитета привреде представља ограничавајући фактор унапређења конкурентности земаља Југоисточне Европе), објашњава методе које су коришћене у истраживању и даје краћи опис структуре рада.

Предмет истраживања у дисертацији су категорије иновационог капацитета привреде и конкурентности земаља као и међузависност иновационог капацитета привреде (мереног методологијом Глобалног индекса иновативности) и показатеља

конкурентности земље (квантификованог на основу методологије Индекса глобалне конкурентности). Имајући у виду да су иновације, са развојем глобализације током последњих деценија, промовисане у један од најзначајнијих фактора раста продуктивности рада и унапређења конкурентности предузећа и земаља, непобитна је чињеница да и развијене и земље у развоју на политику иновација гледају као на све важнију компоненту економске политике. Новије искуство на глобалном плану говори да земље улажу велике напоре у правцу раста иновативности привреде, посебно у склопу реализације стратегија унапређења националне конкурентности.

Повезујући садржај категорија иновационог капацитета привреде и конкурентности земље, дефинисани су следећи циљеви истраживања: експликација теоријских ставова присутних у референтној страни и домаћој литератури по питању суштине и значаја категорија иновационог капацитета привреде и конкурентности земље; критичка евалуација постојећих метода квантификовања категорија иновационог капацитета привреде и конкурентности земље; анализа иновационих улаза и излаза земаља Југоисточне Европе (Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Црна Гора, Хрватска, Грчка, Македонија, Молдавија, Румунија, Србија и Турска) и компарација њихове иновативности сходно методологији Глобалног индекса иновативности; апострофирање проблема мерења и рангирања конкурентности земаља према методологији Светског економског форума; истраживање повезаности категорије иновационог капацитета привреде, квантифициране методологијом Индекса глобалне иновативности, и конкурентности земаља мерене методологијом Индекса глобалне конкурентности Светског економског форума и указивање на најефикасније инструменте политике иновација и политике унапређења конкурентности земаља.

Приликом израде докторске дисертације кандидаткиња је користила стандардне методолошке принципе истраживања у економској науци прилагођене дефинисаном предмету проучавања. Страна и домаћа литература посвећена категоријама иновативности привреде и конкурентности земаља су биле полазна основа анализе. За презентовање података коришћени су табеларни и графички прикази, ради економичности у научном закључивању. Поред тога коришћене су регресиона и корелациона анализа, односно статистичко-економетријске методе и разне методе визуелизације.

Прва глава дисертације (стр. 10-44) носи назив *Иновације, иновациони капацитет привреде и политика иновација*. Уводног је карактера. У њој кандидаткиња најпре експлицира суштину и обележја, генерације и моделе иновација. Посебну пажњу посвећује презентацији системског приступа анализи категорије иновација. Потом даје ближе одређење категорије иновативности и иновационог капацитета привреде. Глава се завршава указивањем на политику иновација као све важнију компоненту економске политике у данашњим условима привређивања.

Друга глава (стр. 45-86) рада се бави садржајем, значајем и теоријском утемељеношћу концепта иновационог капацитета привреде. Указује се да се велики број економиста бавио истраживањем иновација и иновативности да би проникнуо у суштину ових феномена, сагледао разлике у сферама деловања и указао на њихов значај у привреди. У том контексту, може се констатовати да су представници неокласичне теорије и посебно њен најзначајнији представник у теорији раста, Роберт Солоу, први који су недвосмислено препознали технолошке промене као кључни фактор производње. Међутим, неокласичну економску мисао није окупирало питање који чиниоци условљавају настанак иновације. Иновација, у одсуству одговора на тако постављено питање добија особине егзогене променљиве. Међутим, и поред овог

несумњивог недостатка неокласичне теорије, она је у односу на раније теоријске правце потврдила да је највећа ефикасност и продуктивност резултат квалитативних трансформација привреде. Овим је неокласична мисао трасирала пут препознавању иновација као магистралног генератора дугорочног раста. У светлу дефинисаног циља истраживања у овој докторској дисертацији, то је значило да се акценат у интересовању за конкурентност земаља помера са научних истраживања на иновацију као знање валоризовано на тржишту. Ендогени модели означавају настанак нове, односно ендогене теорије раста која настоји да идентификује покретаче иновација, попут знања, активности истраживања и развоја, образовања. По свом карактеру и природи деловања на стварање економских вредности, ови ендогени чиниоци се суштински разликују од осталих производних фактора. Зачетник оваквог размишљања је Пол Ромер, који је први математички уобличио идеју да знање представља генератор континуираног привредног раста.

У дисертацији се полази од мишљења да су за разумевање теоријских основа концепта и кључних детерминанти иновационог капацитета привреде, од највеће важности поруке модела привредног раста темељеног на идејама Пола Ромера, као и концепта националног иновационог система Кристофера Фримена и Ричарда Нелсона. Кандидаткиња указује да модел привредног раста заснован на идејама Пола Ромера означава настанак нове (ендогене) теорије раста. Апострофира чињеницу да је знање по свом карактеру суштински различито од осталих производних фактора, будући да не поседује обележје искључивости. Ова одлика знања као фактора производње значи да производњу неће одликовати испољавање опадајућих приноса. С друге стране, присуство неоппадајућих приноса подразумева напуштање модела савршене конкуренције у објашњењу физиологије привредног раста, што представља фундаментални отклон од неокласичног размишљања.

Кандидаткиња схвата важност, актуелност и употребљивост концепта националног иновационог система у истраживању категорија иновативности и конкурентности и указује на узајамну повезаност елемената из којих се он састоји. Очита је веза између приватног сектора, чија се улога огледа у коришћењу технологија насталих као резултат сопствених истраживања, тржишног освајања иновација, подршке државе креирању нових теоријских и примењених знања, као и изградње институционалне инфраструктуре, погодне за развој иновационе делатности у компанијама. Најкраће, има се у виду тип организације економије и друштва који, у условима брзих технолошких промена, обезбеђује одрживи раст и развој националне економије. Национални иновациони систем у савременим условима треба да стимулише сарадњу образовног и истраживачког сектора, технолошког развоја, јавних институција и приватних предузећа. Елементи иновационог капацитета земље су: способност усвајања новог знања и коришћења увезене технологије, истраживачко-развојни потенцијал, дифузија као механизам долажења до користи од истраживања и развоја, као и тражња за резултатима истраживања и развоја (иновацијама).

Кандидаткиња напомиње да је истраживање иновационог капацитета привреде отежано процесом глобализације. На први поглед стиче се утисак да су активности и процеси везани за иновативност земље ограничени националним простором, што, како кандидаткиња исправно у раду истиче, није тачно. Један од најмање спорних трендова глобализације је раст броја технолошких савеза између предузећа. Допринос глобализације унапређењу иновационог капацитета појединих земаља огледа се, највећим делом, у чињеници да их је она учинила отвореним системима.

Трећа глава дисертације (стр. 87-116) у целини је посвећена анализи иновационог капацитета земаља Југоисточне Европе. Након указивања на различите приступе у квантификацији иновационог капацитета привреде и класификацији фактора који одређују ову, у савременим условима све важнију категорију, кандидат у раду широко користи аналитички приступ Глобалног индекса иновативности. У намери да се пронађе најбољи метод за мерење достигнутог нивоа иновативности, да би се што више приближило реалном стању у привреди и обезбедило прецизније исказивање нивоа иновативности, сваке године се методологија Глобалног индекса иновативности иновира. Тако је кандидаткиња обезбедила најбољу могућу прецизност у мерењу иновативности за сопствено истраживање. Идентификација међусобних веза кључних индикатора иновативности и фактора који детерминишу овај феномен је реализована на основу компаративног истраживања Глобалног индекса иновативности појединих земаља Југоисточне Европе. При томе су коришћене регресиона и корелациона статистичка анализа.

У *четвртој глави* дисертације (стр. 117-141) кандидаткиња обрађује најважнија питања теорије и политике унапређења конкурентности земље. Привредни раст је у директној корелацији са конкурентношћу привреде, што су показала бројна истраживања и компаративне анализе. Зато је конкурентност била једна од централних тема у економским истраживањима у новије време, премда је садашњи концепт конкурентности резултат вековних размишљања и различитих ставова по питању објашњења овог феномена. У ставовима Адама Смита, преко Мајкла Портера, па све до бројних економских аналитичара заговорника концепта друштва и економије знања и информационо-комуникационих технологија, тражена је основа за разумевање носећих друштвених и економских промена у савременим условима.

У економској науци се на различите начине објашњава суштина конкурентности земље. У најширем смислу, конкурентност земље се заснива на мерењу и поређењу кључних макроекономских показатеља и животног стандарда, при чему је у средишту посматрања продуктивност, док се у ужем смислу овај концепт дефинише као способност земље да извози своје производе на светско тржиште.

У оквиру посебног поднаслова кандидаткиња даје осврт на суштину Портеровог виђења детерминанти конкурентности земље. Портеров став је да је конкурентност земље функција потенцијала индустрије да иновира и да реализује стална побољшања, у свим доменима пословне активности. По Портеру, иновације генеришу и одржавају конкуренцију, односно конкурентност земље зависи од способности њене привреде да се иновира и унапређује.

Кандидаткиња посвећује посебан наслов у овом делу дисертације приказу значаја конкурентности земље у економији вођеној знањем и месту информационо-комуникационих технологија у профилисању категорије конкурентности земље. Овај део дисертације завршава се анализом значаја стратегије ЕУ из Лисабона, донете 2000. године, односно стратегије унапређења конкурентности земаља Југоисточне Европе, које припадају Европској унији (Грчка, Бугарска, Румунија), као и програмом Европа 2020. Стратегија Европске уније, Европа 2020., у делу који се односи на иновације, има за циљ проширење концепта иновативности и укљученост свих актера и региона у процесу стварања и најшире дифузије иновација. Њени основни циљеви су јачање европске базе знања, осигурање да добре идеје дођу на тржиште, елиминисање социјалних и географских разлика у ширењу иновација.

Пета глава дисертације (стр. 142-179) носи назив *Конкурентности земаља Југоисточне Европе према Индексу глобалне конкурентности*. Модел који је развио Светски економски форум оперише са више од 150 променљивих, сврстаних у осам агрегатних величина: економска снага земље (ниво и раст бруто домаћег производа по становнику, инвестиције, штедња, потрошња, итд.); учешће земље у међународној трговини и светским инвестиционим токовима; јавни дуг, буџетски дефицит; развијеност тржишта капитала; инфраструктура, иновативност предузећа; наука и технологија; људски ресурси.

Код израчунавања Индекса глобалне конкурентности полази се од претпоставке да се земље разликују према фазама развоја. У складу са овом претпоставком, све земље се групишу у три развојне групе (фазе) и две међуфазе у складу са нивоом достигнутог развоја мереног према нивоу БДП по становнику. У прву групу (*factor – driven stage*) сврстане су земље чији раст и продуктивност највише зависе од фактора као што су: ефикасан рад јавних и приватних институција, квалитетна и развијена инфраструктура, стабилан макроекономски оквир и квалитетна и образована радна снага. У другу групу (*efficiency – driven stage*) сврстане су земље које имају ефикасније организовану производњу и виши квалитет производа и услуга, а основни фактори конкурентности су квалитет и приступачност високог образовања и стручног усавршавања, ефикасно тржиште роба и услуга, добро функционисање тржишта рада, софистицираност финансијског тржишта, велико домаће и инострано тржиште и могућност искоришћавања постојећих технологија. Трећу групу (*innovation – driven stage*) чине земље у којима су основни фактори унапређења продуктивности и конкурентности висок ниво пословне софистицираности и висок ниво иновативности.

У овој глави кандидат је дао исцрпну анализу конкурентности земаља Југоисточне Европе, а посебно Републике Србије. Констатује да је конкурентност ових земаља на релативно ниском нивоу, да у њима није дошло до значајних структурних промена, односно да нису промењени извори њихове конкурентности у новијем периоду.

Шеста глава докторске дисертације (стр. 180-200) посвећена је истраживању корелационог односа између иновационог капацитета привреде и макроекономске конкурентности. Кандидаткиња полази од претпоставке да је економија заснована на знању доминантан модел привређивања у двадесет првом веку, да развој глобалне економије постаје иновативно вођен, да фактори развоја а самим тим и фактори конкурентности, све више постају иновације и знање схваћено у најширем смислу речи. Потом је дата анализа варијабли иновативности и конкурентности земаља Југоисточне Европе. Имајући у виду да се и иновативност и конкурентност могу квантификовати, истраживана је међузависност Глобалног индекса иновативности и Индекса глобалне конкурентности земаља Југоисточне Европе. Онда је било могуће тестирати X_1 да постоји позитивна корелација између иновационог капацитета привреде и конкурентности земље, и X_2 да низак ниво иновационог капацитета привреде јесте ограничавајући фактор унапређења конкурентности земаља Југоисточне Европе. Методама просте линеарне регресионе и корелационе анализе, истраживање је извршено за поменуте земље у периоду од 2011. до 2014. године. На крају овог дела дисертације сугерисан је начин за увећање иновационог капацитета и унапређења конкурентности у истраживању обухваћених земаља.

У **закључном делу** дисертације, кандидат резимира поглавља и систематизује резултате истраживања како би показао резултат тестирања постављених хипотеза.

Имајући у виду целину дисертације, могуће је уочити логичан редослед анализе дате проблематике. На почетку кандидаткиња даје теоријску експликацију феномена иновационог капацитета привреде и конкурентности земље, чији значај све више расте у савременим условима привређивања. Потом, квантификујући ове две категорије, анализира достигнуте нивое иновативности и конкурентности земаља Југоисточне Европе у периоду 2007-2014. године. Доста слаби резултати наводе кандидаткињу на став да је узрочник оваквог стања чињеница да у највећем броју земаља Југоисточне Европе, а посебно у Републици Србији, нема битнијих промена привредне структуре и економски развој се још увек, у великој мери, заснива на факторима из прва четири стуба конкурентности. Неопходно је довести земљу у стање да свој економски раст заснива на факторима уз помоћ којих долази до повећања ефикасности и продуктивности привреде. Потом се акценат у истраживању ставља на идентификацију природе међуодноса иновативности и конкурентности ових земаља у периоду 2011-2014. Резултати указују да низак ниво иновационог капацитета привреде јесте ограничавајући фактор унапређења конкурентности земаља Југоисточне Европе, чиме је потврђена хипотеза Х1. Такође је установљено да, ако се изузме дејство свих осталих фактора, у прве три године не постоји статистички значајан утицај иновативности, мерене методологијом Глобалног индекса иновативности, на конкурентност привреде, мерене методологијом Индекса глобалне конкурентности. Статистички значајан утицај иновативности на конкурентност уочен је у 2014. години. И поред добијених резултата за 2011., 2012. и 2013. годину, не може се у потпуности одбацивати хипотеза Х2 у истраживању, због резултата добијених за 2014. годину, који показују да су испуњени услови за прихватање почетне хипотезе о постојању позитивне корелације између иновационог капацитета привреде и конкурентности земаља Југоисточне Европе. Пошто ови услови нису испуњени за 2011., 2012. и 2013. годину, за ове три године се не може прихвати хипотеза Х1, већ се мора прихватити алтернативна хипотеза која каже да не постоји позитивна корелација између иновационог капацитета привреде и конкурентности земаља Југоисточне Европе.

Резултати истраживања и анализе наводе кандидаткињу да апострофира важност креирања и реализације адекватне политике иновација, чији би стожер била изградња компетентних националних иновационих система. Једино под тим условом земље Југоисточне Европе би могле да озбиљније закораче ка економији темељеној на знању и значајнијем унапређењу конкурентности, као њиховом кључном макроекономском циљу у наредном периоду.

3. Оцена дисертације

Дисертација кандидаткиње мр Драгославе Средојевић, под називом ИНОВАЦИОНИ КАПАЦИТЕТ ПРИВРЕДЕ КАО ОГРАНИЧАВАЈУЋИ ФАКТОР УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ЗЕМАЉА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ писана је јасним стилем. Коришћена је релевантна литература, што је омогућило да се спроведе научно утемељено истраживање и донесу аргументовани закључци у виду потврђивања полазних хипотеза о предмету истраживања.

Проучавајући теоријске основе концепта иновационог капацитета привреде (еволутивна економска мисао, учење о националним иновационим системима и ендогени модели привредног раста) кандидаткиња је успоставила директну везу

између развоја националних иновационих система, с једне, и унапређења конкурентности земаља, с друге стране. Резултати истраживања су недвосмислено показали да низак ниво иновационог капацитета привреде представља ограничавајући фактор унапређења конкурентности ових земаља. Истраживањем је показано да постоји битна разлика у иновативности између појединих земаља Југоисточне Европе, али да се оне истовремено налазе на самом зачељу европских земаља, када су у питању иновационе перформансе националних економија. Република Србија се налази у групи најслабије ранжираних земаља како у Европи, тако и међу земљама Југоисточне Европе. Иновациони потенцијал који постоји није довољно и адекватно коришћен, на основу чега кандидаткиња изводи закључак да има простора за унапређење иновативности, али да је више него потребна промена досадашње политике иновација.

Анализирајући конкурентност земаља Југоисточне Европе и међу њима Републике Србије, у периоду 2007-2014. године, кандидаткиња уочава да је њихов ниво конкурентности релативно низак. Код Републике Србије је то посебно изражено јер, гледајући укупну конкурентност, али и највећи број појединачних показатеља, она се налази испод просека не само земаља Европске Уније већ и земаља Југоисточне Европе. То кандидаткињу наводи на закључак да у овим земљама и даље постоје структурне слабости и значајна ограничења.

Како у својим истраживањима (на основу графичког приказа и линеарне корелационе анализе међузависности између иновативности и конкурентности привреде земаља Југоисточне Европе) кандидаткиња није добила једнозначан резултат када је у питању хипотеза Х1, односно резултати истраживања су показали да у земљама Југоисточне Европе у 2011, 2012 и 2013. години не постоји статистички значајан утицај иновативности на конкурентност привреде, за разлику од 2014. године када је утврђено постојање директне линеарне корелације и линеарне међузависности између иновативности и конкурентности земаља Југоисточне Европе, кандидаткиња сугерише на потребу за новим истраживањима, при чему истраживања спроведена у овој докторској дисертацији могу да послуже као добра полазна основа, а добијени резултати као путоказ у ком правцу научна пажња може бити усмерена. На тај начин би се веома сложено истраживачко питање које обједињује две веома актуелне и саме по себи сложене области додатно истражило, добила нова решења и продубила знања која су стечена постојећим истраживањима.

На основу реализованог емпиријског истраживања међузависности иновационог капацитета једанаест држава Југоисточне Европе, сагледаваног помоћу величине Глобалног индекса иновативности и конкурентности земље, изражене висином Индекса глобалне конкурентности Светског економског форума, у периоду 2011-2014. године, кандидаткиња уочава постојање структурних слабости посматраних привреда, јер се привредни раст не заснива на унапређењу иновативности као основе за повећање ефикасности и продуктивности, чиме се потврђује хипотеза Х2 да низак ниво иновационог капацитета привреде јесте најважнији ограничавајући фактор унапређења конкурентности земаља Југоисточне Европе. На основу добијених резултата, кандидаткиња извлачи логичан закључак да је унапређење иновационог капацитета привреде једини дугорочно одрживи начин за унапређење продуктивности и конкурентности привреде и остваривања динамичног одрживог привредног раста земаља Југоисточне Европе.

Закључак

Имајући претходну анализу у виду, Комисија закључује да је кандидат показао способност за обављање научних истраживања, која је самостално успешно обавио и дошао до значајних резултата, те позитивно оцењује докторску дисертацију.

На основу напред изнесених констатација, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета у Нишу да усвоји позитиван извештај о урађеној докторској дисертацији кандидата мр Драгославе Средојевић под називом **ИНОВАЦИОНИ КАПАЦИТЕТ ПРИВРЕДЕ КАО ОГРАНИЧАВАЈУЋИ ФАКТОР УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ЗЕМАЉА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ** и одобри њену јавну одбрану.

У Нишу, 18. 03. 2016.

КОМИСИЈА

Др Слободан Цветановић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Нишу

Др Слободан Покрајац, редовни професор Машинског факултета Универзитета у Београду

Др Игор Младеновић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Нишу

Др Зоран Стефановић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Нишу

Др Данијела Деспотовић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу